

## مراد مرادی

### وضعیت مطبوعات معاصر تاجیک

دست تقدیر یا حکم تاریخ است که ما تاجیکان بیشتر تحولات اجتماعی و سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و دیگر تحولات را در مقایسه با ملت‌های همجوار، کشورهای همزبان و همفرهنگ نسبتاً دیرتر دریافته‌ایم. مطبوعات به عنوان ابزاری نوین و مهم که بازتاب‌دهندهٔ حیات اجتماعی و افکار عموم از جملهٔ این تحولات است که در ممالک همزبان و همفرهنگ در اواخر قرن ۱۹ قالب خود را یافت، اما در کشور ما در ابتدای قرن ۲۰ شکل گرفت. از این رو، مطبوعات تاجیک نسبتاً جوان و بیشتر از یکصد سال عمر ندارد.

مطبوعات تاجیک با وجود نداشتن تاریخی طولانی، سه دورهٔ نسبتاً مستقل را پشت سر گذاشته است. دورهٔ اول، از ابتدای سدهٔ ۲۰ تا انقلاب اکتبر و دورهٔ دوم با سلطنت حکومت شوروی آغاز می‌یابد. دورهٔ سوم از اواخر سالهای دههٔ هشتاد قرن ۲۰ آغاز گردیده و در زمان استقلال تاجیکستان حکم قانونی یافت.

هر مرحله از این مقاطع تاریخی برای مطبوعات تاجیک خصوصیتی ویژه دارد که آنها را به طور کلی می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد.

دورهٔ اول نسبتاً متنوع، آزاد و بیانگر آرمانهای مردم؛ مرحلهٔ دوم تا اندازه‌ای روحیهٔ همبستگی، تک‌بعدی، اما مبارزجو دارد. در این دوره جانبداری حزبی و به منفعت سیاسی و ایدهٔ حزب وقت عمل نمودن برتری داشت.

مطبوعات در زمان استقلال، با وجود داشتن ویژگیهای عمومی دوران قبل، دارای برخی

خصوصیات متفاوت است. مطبوعات این دوره از لحاظ تنوع و آزاداندیشی، تا اندازه‌ای به دوره اول مانند است. اما از جهت مقام و درجه متنوع‌تر است. اگر در دوره اول، مطبوعات خصوصی و رسمی معمول بود، لیکن در شرایط حاضر، نشریه‌های رسمی - حکومتی، خصوصی - تجارتي، حزبی - سیاسی، مدنی - اجتماعی و... در یک مقام فعالیت می‌کنند. چنین رنگ گرفتن نظام مطبوعات معاصر تاجیک، از یک طرف به ساختار دموکراسی جامعه مرتبط است و از سوی دیگر، از تاثیر روزنامه‌نگاری جهانی برخوردار است که بدون شک، در آشکاربانی و آزاداندیشی که از ارکان جامعه دموکراسی است، مساعدت می‌نماید.

استقلال تاجیکستان با روند دموکراتیزه جامعه مقارن شده و در بنیاد این عمل، نقش رسانه‌ها به ویژه مطبوعات، مهم است. از این رو، استقلال واقعاً برای رشد مطبوعات شرایط و امکانات مساعد فراهم آورد. در این راه قبل از هر چیز، زمینه‌های حقوقی تشکیل رسانه‌ها تأمین گردید. از سال ۱۹۹۱ به بعد تدریجاً قوانینی متعدد برای رسانه‌ها به تصویب رسیده و انتشار یافته‌اند. این روند شرایط و امکانات حقوقی تشکیل رسانه‌ها را تأمین نمود و به این سبب، تعداد روزنامه‌ها و مجله‌ها در طی سال‌های اخیر رو به افزایش نهاد. اگر در سال‌های نخست استقلال، در جمهوری کمتر از ۵۰ نشریه فعالیت می‌کرد، در حال حاضر بیش از ۳۷۰ نشریه ادواری ثبت گردیده که اکثر آنها فعال می‌باشند و از این میان، نشریه‌هایی مانند «جمهوریت»، «صدای مردم»، «تاجیکستان»، «ملت»، «نگاه»، «فرژ»، «منبر خلق»، «نجات»، «آسیا پلوس» و... با شمارگان از ۵۰۰۰ تا ۲۵۰۰۰ نسخه انتشار، از پرتیراژترین مطبوعات تاجیکستان‌اند.

انتشار نشریات از لحاظ زمانی یکسان نیست. در میان نشریات ادواری، «جمهوریت» و «صدای مردم» سه مرتبه در هفته، «منبر خلق» دو مرتبه و سایر نشریات غالباً یک مرتبه در هفته به طبع می‌رسند. همچنین، در نظام مطبوعات روز تاجیک نشریاتی را نیز می‌توان یافت

که در ماه یک یا دو بار منتشر می‌شوند. از این رو، مطالب این گونه نشریات بیشتر تکرار و انعکاس اخبار و گزارشهای دیگر هفته‌نامه‌ها است.

در زمینه فاصله زمانی چاپ نشریات ادواری، باید ذکر کرد که این قضیه اگرچه ماهیتاً تازگی خود را از دست داده، ولی تا به حال کاملاً حل نشده است. وضعیت فعلی امکانات و خدمات چاپ و نشر، هزینه‌های نشریات و امکانات اقتصادی خوانندگان نیز برای در این راه مانع ایجاد می‌کند.

با وجود این شرایط، مطبوعات ادواری موقعیت خود را در جامعه نگاه داشته و رسالت خود را انجام می‌دهند و تا اندازه‌ای در تأمین فضای اطلاعاتی، سیاسی، معنوی و فرهنگی جامعه نقش دارند. اما همان طور که گفته شد، از آنجا که نشریه‌ها به روز منتشر نمی‌گردند، خصوصیت اطلاعاتی خود را از دست داده‌اند. از طرف دیگر، نشریات هنگامی به دست خواننده می‌رسند که اطلاعات آنها قبلاً از طریق رسانه‌های دیگر از قبیل رادیو، تلویزیون و اینترنت به اطلاع عموم رسیده‌اند. علاوه بر این، نشریاتی، مطالبی را از رسانه‌های الکترونیک خارجی بدون ذکر منابع اصلی آنها، به عنوان خبر دست اول منتشر می‌کنند که در شأن آداب روزنامه‌نگاری نیست. همچنین بخش زیادی از مطالب این دسته از نشریات مربوط به اخبار و گزارشهای خارج از جمهوری است. البته انعکاس وقایع خارج از کشور در رسانه‌ها، از جمله در مطبوعات ادواری غیرمعمول نیست، ولی در این امر، رعایت تعادل جایز است. همچنین در بازتاب و شرح و توضیح وقایع بین‌المللی باید جایگاه کشور و هویت ملی نیز در نظر باشد. متأسفانه این جهت در مطبوعات ادواری و سایر رسانه‌ها کمتر در نظر گرفته می‌شود.

مطبوعات همگام با زمانند، زیرا بیانگر واقعیت روزند. در شکل‌گیری و رشد مطبوعات معاصر تاجیک، از یک طرف ساختار و روحیه جامعه، از جانب دیگر بازار خود رسانه‌ها مساعدت کرده است. این دو جهت از یک سو برای بنیاد نشریه‌های نوین زمینه را فراهم کرده است، لیکن در عرصه رقابت بازار بازمانده‌اند. در طول ده سال اخیر که مرحله

استقلال تاجیکستان است، شماری از نشریات در عرصه مبارزه‌های ایدئولوژیک و سیاسی و حرفه‌ای، از فعالیت باز ماندند و به سبب‌های مختلف، از عرصه مطبوعات خارج شدند. نشریه‌های «جنبش»، «روز نو»، «نیروی سخن» و... که در زمان فعالیتشان از جایگاه ویژه در جامعه و محبوبیت خوانندگان برخوردار بودند، متأسفانه نتوانستند به فعالیتشان ادامه دهند. برخی از نشریات، با گذشت سالها از جایگاه اصلی فرهنگی خود دور شده‌اند و بیشتر جنبه بازاریابی یافته‌اند. از جمله «چرخ گردون» در آغاز با روحیه روز مطابقت زیادی داشت و در جذب اقبال بویژه تاجر و بازاری به روزنامه‌خوانی مؤثر بود. نشریه مذکور در آغاز فعالیت با انتشار مطالب معنوی و فرهنگی، جهت جلب توجه خوانندگان تلاش‌های فراوان نمود. اما متأسفانه، در سالهای بعد این موقعیت را نتوانست حفظ کند و به همین دلیل میان قشر روشنفکر جامعه محبوبیت چندانی نیافت. طبیعی است که یک نشریه نمی‌تواند از محبوبیت و توجه کل اقبال جامعه برخوردار باشد. این در حالی است که نشریه مذکور با اقتدار مالی و مادی و نیروهای متخصص خود، می‌توانست به سطح خیلی بالاتر کیفی و اطلاعاتی برسد.

نشریه‌های «عایله»، «محبت و عایله» نیز با وجود توانایی‌های اطلاعاتی، در بررسی مسایل، چندان موفق نیستند. یعنی محتوای نشریات مذکور را اغلب مطالبی تشکیل می‌دهند که تخیل مؤلفان جای استدلال و برهان را گرفته و این حال موجب می‌گردد که موضوع تکرار گردیده و تنها نام قهرمانان است که تغییر می‌کند. لازم به ذکر است، حیات بانوان در تمام دوران خالی از مشکلات و معما نبوده و امروز نیز از این مشکلات کاسته نشده است. در این راستا چرا از مسئله تساوی حقوق زن و مرد که از مباحث مهم روز محسوب می‌گردد، ننویسیم؟ ما را می‌باید نه تنها از مشکلات فردی و یا خانواده‌ای بانوان بگوییم، بلکه به تحلیل‌ها و تلاش‌ها در حل مشکلات مذکور بپردازیم.

البته نشریات متعددی را در مطبوعات تاجیک می‌توان نام برد که به تاثیر از تحولات نوین زمان و سطح معرفت و حالت قبول خوانندگان، شکل و محتوایشان را بتدریج دگرگون نموده و با شرایط و نیازهای روز مطابق شده‌اند. به ویژه نشریه‌های «آسیا پلوس»، «منبر

«خلق»، «تاجیکستان» از جهت تکنولوژی چاپ و طراحی خیلی جالب و مؤثرند. نشریه‌های ادواری تاجیک از لحاظ شکل و ساختار عمومیت دارند. اکثر نشریات روز تاجیکستان، به جز نشریه‌های «جمهوریت»، «صدای مردم» و «منبر خلق»، دارای ساختار واحد می‌باشند که معرفی محتوای نشریه در شکل صفحات پر و به اصطلاح روزنامه‌نگاران ایرانی "خفه" معمول شده است. همچنین، بیشتر نشریات کوشش می‌کنند که حتی‌الامکان با استفاده از تبلیغات مختلف، در انعکاس مهمترین رویدادهای روز پیش‌دست باشند.

در کنار وجود مشترکات مزبور، هر یک از نشریات ادواری، تا اندازه‌ای دارای موضوعاتی ویژه است که به ویژه در نشریات «جمهوریت»، «صدای مردم»، «تاجیکستان»، «ملت»، «نگاه»، «فرژ»، «آسیا پلوس»، «آموزگار»، «ادبیات و صنعت» به طور بارز به مشاهده می‌رسد. نشریه «جمهوریت» مطالب خود را غالباً به مسائل دولتی، فعالیت سازمان‌های حکومتی و اجتماعی، مؤسسات و مشکلات سیاسی و فرهنگی کشور اختصاص می‌دهد، حال آن که در نشریه «صدای مردم» بازتاب و شرح و تفصیل مصوبه‌ها و قانون‌های جمهوری تاجیکستان، معرفی چهره‌های سیاسی، نمایندگان مردم، اهل علم و ادب و ... جایگاه بیشتری دارد. در میان موضوعات نشریه‌ها، به ویژه «منبر خلق» و «نجات» که به عامه نزدیکتر می‌باشند، نیز تفاوت‌هایی وجود دارد.

نشریه «منبر خلق» با چند خصوصیت از نشریه «نجات» و همچنین، نشریات آزاد تفاوت دارد. نخست، این نشریه از لحاظ شکل و محتوا نسبتاً جالب و مدرن است. یعنی محتوای آن را مطالب متنوع تشکیل می‌دهد. نشریه مذکور از لحاظ نگارش، طراحی، حجم متون، استفاده از تصاویر و... دارای سبکی ویژه است که دلیل بر حرفه‌ای بودن آن است. این در حالی است که نشریه «نجات» به عنوان نشریه حزب نهضت اسلامی، غالباً به مسائل اخلاقی توجه داشته، مسائل موجود در این زمینه را با تطبیق ارزش‌های دینی و دنیوی بررسی می‌کند. همچنین، نشریه مذکور در توضیح قضیه‌های سیاسی و اجتماعی بی‌طرف نیست.

همچنین مطالب نشریه «تاجیکستان» اساساً به بررسی مسائل سیاسی و جنایی، نشریه «ملت» به مباحث سیاسی و فرهنگی، نشریه «فرژ» به بررسی مسائل سیاسی و تاریخی

اختصاص دارد. نشریات مزبور همچنین به انعکاس مسائل مهم عمومی و پرهیز از تکرار برخی موضوعات نیز می‌پردازند که موجب جلب توجه خوانندگان می‌گردد. البته تکرار مسایل و یا موضوعات واحد در نشریه‌های گوناگون امری طبیعی است، اما هر نشریه چنین مسایلی را باید از موقعیت و دیدگاه خود بررسی نماید که متأسفانه گاهی یکجانبه و یکرنگ انجام می‌گردند. مثلاً نشریات رسمی «صدای مردم»، «جمهوریت» و روزنامه حزبی «منبر خلق» در انعکاس مسایل به اصطلاح داغ روز، با دفاع از موقعیت دولت و حکومت، می‌کوشند، بیشتر جنبه‌های مثبت مسایل را به طور آشکارا بازگو و بررسی کنند. در حالی که در نشریات خصوصی و تجارتي بررسی چنین مسایل، نسبتاً خالصانه صورت می‌گیرد و در تحقیق و بررسی پهلوی منفی مسایل مؤثر است. در نتیجه، از مطالعه نشریات رسمی، برداشت خواننده راجع به وضع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشور صرفاً مثبت خواهد بود، در حالی که در نشریات خصوصی «ملت»، «نگاه»، «فرز» که در نظام مطبوعات تاجیک نسبتاً جوانند، تحلیل و بررسی‌های حرفه‌ای روزنامه‌نگاری قوی‌ترند. هیئت نشریات مذکور از تکنولوژی جدید حرفه‌ای به خوبی آگاهند.

در روزنامه‌نگاری به کار گرفتن از شیوه تعمدی عراق و بزرگ‌نمایی بد نیست، اما متأسفانه، گاهی جای تحلیل و بررسی‌های سالم و منطقی را در نشریات روز، توضیحات سرشار از احساسات و تخیل می‌گیرد که به نظر نگارنده، امری خالصانه نیست و موجب می‌گردد روزنامه‌نگاران و تحلیلگران به حاشیه‌گردی محدود شوند و به عمق قضیه کمتر میل کنند. اغلب این دسته از نگارش‌ها از تفکری عوامانه برخوردارند و گویی مؤلفان در تحقیق مسایل کم‌حوصله‌اند و یا جرأت انجام چنین امری را ندارند.

به طور کلی، با همه برد و باخت، نقش و موقع مطبوعات روز تاجیکی به عنوان نوع کلاسیک رسانه‌ای، در جامعه معاصر قوی باقی می‌ماند. روزنامه‌نگاران با تقاضای زمان و امکانات تخصصی و تکنیکی، جهت تأمین آشنایی جامعه با روندهای موجود حیات معاصر و رویدادهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی کشور و جهان می‌کوشند.